

БЕЛОРУССКИЙ ЭКЗАРХАТ
РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ
«ХРИСТИАНСКИЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ЦЕНТР
ИМЕНИ СВЯТЫХ МЕФОДИЯ И КИРИЛЛА»
ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«ИНСТИТУТ ТЕОЛОГИИ
ИМЕНИ СВЯТЫХ МЕФОДИЯ И КИРИЛЛА»
БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Наследие Святых Кирилла и Мефодия в мировой духовной культуре

СБОРНИК ДОКЛАДОВ **XXV**
МЕЖДУНАРОДНЫХ
КИРИЛЛО-МЕФОДИЕВСКИХ
ЧТЕНИЙ

30–31 мая 2019 года
Институт теологии БГУ

Минск
2020

УДК [27+008] (082)
ББК 86.37
НЗ1

Рекомендовано к изданию решением
Совета Института теологии БГУ
(протокол № 4 от 20.02.2020 г.)

Редакторы-составители: Сергей Иосифович Шатравский,
священник Святослав Рогальский

Рецензенты:

кандидат философских наук, кандидат богословия, преподаватель кафедры апологетики Минской духовной академии протоиерей Сергей Мовсесян;
кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии культуры факультета философии и социальных наук Белорусского государственного университета Карасева С.Г.

НЗ1

Наследие святых Кирилла и Мефодия в мировой духовной культуре. Сборник докладов Юбилейных XXV международных Кирилло-Мефодиевских чтений / ГУО «Институт теологии имени святых Мефодия и Кирилла» Белорусского государственного университета: С. И. Шатравский, священник Святослав Рогальский. – Минск.: Христианский образовательный центр имени святых Мефодия и Кирилла, 2020 - 492 с.

ISBN 978-985-90501-5-2

Сборник включает в себя материалы Юбилейных Международных Кирилло-Мефодиевских чтений, которые в 2019 году были посвящены анализу наследия святых Кирилла и Мефодия в мировой духовной культуре. На страницах сборника представлены тексты как светских ученых – философов, религиоведов, культурологов, историков, так и богословов, представителей различных конфессий.

Сборник адресован специалистам в области гуманитарного знания, а также всем, интересующимся вопросами взаимодействия религии и культуры. Тексты выступлений публикуются в авторских редакциях. Мнение редакции не всегда совпадает с мнением авторов. Редакция не несет ответственности за достоверность предоставленной информации.

УДК [27+008] (082)
ББК 86.37

ISBN 978-985-90501-5-2

© ГУО «Институт теологии имени святых Мефодия и Кирилла» Белорусского государственного университета, 2020.

© Оформление. МОО «Христианский образовательный центр имени святых Мефодия и Кирилла», 2020.

БЕЛАРУСКАЯ ПРАВАСЛАЎНАЯ КНІЖНАСЦЬ У ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ ХХ СТАГОДДЗЯ: ЗДАБЫТКІ І НЕРЭАЛІЗАВАНЫЯ ПРАЕКТЫ

А. С. Горны

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

Гродна, Беларусь

E-mail: litvin.gorny@gmail.com

У артыкуле аналізуецца праблема фарміравання беларускамоўнай праваслаўнай кніжнай традыцыі ў першай палове ХХ ст. У гэты перыяд намаганнямі беларускіх святароў і свецкіх дзеячоў былі выдадзены малітвасловы, падручнікі для школьнай катэхізацыі на беларускай мове. На аснове архіўных дакументаў аналізуюцца нерэалізаваныя кнігавыдавецкія праекты, як напрыклад, малітваслоў для беларускіх жаўнераў польскай арміі ў міжваенны перыяд.

Ключавыя словы: Праваслаўная царква, беларускі нацыянальны рух, беларусізацыя царквы, Закон Божы, малітваслоў.

ORTHODOX BOOK IN THE BELARUSIAN LANGUAGE IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY: ACHIEVEMENTS AND UNREALIZED PROJECTS

A. Gorny

Yanka Kupala State University of Grodno

Grodno, Belarus

The article analyzes the problem of formation of Belarusian Orthodox book tradition in the first half of the twentieth century. During this period, the efforts of Belarusian priests and leaders were given prayer books, textbooks for the catechetical school in the Belarusian language. On the basis of archival documents analyzed unrealized book publishing projects, such as the Prayer for Belarusian soldiers of the Polish army in the interwar period.

Keywords: Orthodox Church, the Belarusian national movement, the Law of God, Prayer.

У пачатку ХХ стагоддзя Праваслаўная царква на беларускіх землях знаходзілася ў вялікай залежнасці ад дзяржаўнага апарата Расійскай імперыі і была складовай часткай імперскай палітычнай ідэалогіі. У царкоўным паўсядзённым жыцці панавала руская мова, а многія праваслаўныя святары з'яўляліся значнымі праваднікамі палітыкі русіфікацыі сярод тагачаснага беларускага насельніцтва. Тым не менш, яшчэ да рэвалюцыі 1917 г. частка прыхадскога духавенства спрабавала карыстацца ў сваёй пастырскай дзейнасці “народнай” беларускай мовай, а таксама аказвала дапамогу этнографам ў вывучэнні мясцовых гаворак і фальклору. Паводле перапісу насельніцтва 1897 г. каля 47% праваслаўных святароў вызначылі сваёй роднай беларускую мову [1, с. 152]. Менавіта гэтае духавенства стварыла значны падмурак для правядзення ў першай палове ХХ стагоддзя беларусізацыі Праваслаўнай царквы і ўзнаўлення традыцыі беларускамоўнай праваслаўнай кніжнасці.

Пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Праваслаўная царква на беларускіх землях пазбавілася апекі з боку імперскай дзяржавы і атрымала магчымасць самастойна развіваць свае грамадскія інстытуты. Важным элементам яе ўнутранага жыцця стала пашырэнне

выкарыстання беларускай мовы ў царкоўных практыках, чаго раней дамагаліся многія актывісты беларускага нацыянальнага руху [2, с. 77]. Тым не менш, ініцыятывы па беларусізацыі царкоўнага жыцця адразу натыкаліся на істотную праблему – недахоп рэлігійнай літаратуры на беларускай мове. Таму галоўнай задачай беларускага нацыянальнага руху ў гэты перыяд было забяспечыць царкву неабходнымі выданнямі адпаведнага зместу. Нездарма, Патрыярх Ціхан у 1922 г. у лісце да старшыні ўраду Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР) прапанаваў беларускім епіскапам распачаць выданне на беларускай мове “... пропаведзяў, богагласнікаў, малітваў і Новага Запавета” [3, с. 149].

Аднымі з першых беларускамоўных праваслаўных выданняў у XX стагоддзі можна лічыць падручнікі для школ па Закону Божаму. Прыярытэтнай задачай нацыянальнага руху было забяспечыць беларускія школы, якія ўзніклі пасля пачатку Першай сусветнай вайны, беларускамоўнымі падручнікамі, у тым ліку, па рэлігійнаму выхаванню. Першым гэтай справай пачаў займацца ключар Віленскага Мікалаеўскага сабора протаіерэй Міхаіл Галянкевіч. Пасля акупацыі Вільні нямецкімі войскамі ў 1915 г. гэты святар застаўся ў горадзе і далучыўся да дзейнасці беларускіх асветніцкіх арганізацый [2, с. 321]. Дзякуючы яго намаганням, у 1918 г. у Вільні былі выдадзены дзве кнігі для навучання дзяцей Закону Божаму ў пачатковых школах. Першай была кніга святара Васілія Раманава “Першыя малітвы і пазнанне хрысціянскай праваслаўнай веры”, выдадзеная ў перакладзе з рускай мовы [4]. Асаблівасцю гэтага выдання было тое, што яно было надрукавана на беларускай лацінцы, якая практычна не выкарыстоўвалася ў асяроддзі праваслаўнага насельніцтва. Хутчэй за ўсё, гэта было зроблена пад уплывам нямецкай ваеннай цэнзуры, якая дастаткова скептычна адносілася да выкарыстання беларусамі кірыліцы. З-за лацінкі гэтае выданне не мела папулярнасці сярод педагогаў і вучняў. Пра гэта можа сведчыць той факт, што ў 1937 г. гэты падручнік яшчэ ляжаў на паліцах беларускіх кнігарняў у Заходняй Беларусі, хаця прадаваўся па вельмі таннаму кошту [5, с. 37].

У канцы 1918 г., калі пасля рэвалюцыі ў Германіі акупацыйная цэнзура значна аслабла, протаіерэй Міхаіл Галянкевіч пераклаў з рускай мовы і выдаў на кірыліцы дастаткова папулярны да рэвалюцыі ў Расіі падручнік па Закону Божаму для пачатковых школ аўтарства Г. Чальцова [6]. Дадзеная кніга амаль на дваццаць гадоў стала асноўным падручнікам па рэлігійнаму выхаванню ў беларускіх школах і гімназіях міжваеннай Заходняй Беларусі.

Нерэалізаваным беларускамоўным кніжным праектам застаўся падручнік па царкоўнай гісторыі, які падрыхтаваў у пачатку 1920-х гг. заканадзельнік Віленскай беларускай гімназіі протаіерэй Міхаіл Пліс. У кнізе ўтрымлівалася інфармацыя аб усяленскіх царкоўных саборах, жыццяпісы айцоў царквы, адлюстроўваліся акалічнасці аддзялення заходняй царквы ад усходняй і інш. Падручнік не быў выдадзены і застаўся ў фармаце рукапісу, які цяпер захоўваецца ў бібліятэцы Акадэміі навук Літвы ў Вільні [7].

Акрамя катэхізічнай літаратуры, важнае месца ў справе беларусізацыі царкоўнага жыцця займалі богаслужбовыя выданні. Можна меркаваць, што ў 1918–1921 гг., на хвалі нацыянальнага абуджэння, некаторыя святары рабілі ўласныя пераклады богаслужбовых тэкстаў і малітваў на беларускую мову, якія захоўваліся і распаўсюджваліся ў рукапісах. Большасць гэтых тэкстаў у будучыні так і не былі надрукаваны асобнымі выданнямі. Так, у дакументах сустракаюцца згадкі аб нейкім “Малітоўніку” аўтарства протаіерэя Іаана Карчынскага, які павінен быў быць выдадзены намаганнямі ўрада БНР у 1921 г. [8, с. 1206]. У пачатку 1920-х гг. у Вільні настаўнікі Віленскай беларускай гімназіі, вядомыя беларускія дзеячы А. Смоліч і М. Гарэцкі падрыхтавалі пераклад на беларускую мову Евангелля, які, аднак, па невядомым прычынам, таксама застаўся ў фармаце рукапісу [3, с. 156].

У міжваеннай Заходняй Беларусі значную працу па выданню рэлігійнай літаратуры на беларускай мове ажыццявіў багаслоў, гісторык і педагог Сяргей Паўловіч. Працуючы адным з кіраўнікоў Таварыства беларускай школы, ён добра разумеў недахоп

беларускамоўнай літаратуры для праваслаўнай катэхізацыі сярод школьнікаў, якая ва ўмовах паланізацыі павінна была адыгрываць яшчэ і нацыянальна-выхаваўчую функцыю. У 1926–1936 гг. пад яго аўтарствам былі надрукаваны 5 кніг, большасць з якіх прызначалася для школьнага навучання: “Сьвяшчэнная гісторыя Старога Запавету” (1926), “Беларуска-славянскі лемантар і першая навука закону Божага” (1933), “Праваслаўны малітваслоў на царкоўна-славянскай і беларускай мове” (1935), “Першая навука закону Божага з беларуска-славянскім букваром” (1936), “Сьвяшчэнная гісторыя Новага Запавету” (1936) [9, с. 311, 318, 319, 320]. Неабходна заўважыць, што чатыры апошнія выданні былі надрукаваны ў сінадальнай друкарні Польскай праваслаўнай царквы дастаткова вялікімі накладамі (ад 2000 да 4000 асобнікаў) і мелі афіцыйны статус вучэбнай літаратуры для школ і гімназій. Кніжная спадчына Сяргея Паўловіча на сённяшні час маладаследавана і не перавыдадзена.

Нерэалізаваным, але вельмі цікавым кніжным праектам у міжваеннай Польшчы можна лічыць малітваслоў для беларускіх жаўнераў польскага войска “Друг воіна”. Рукапіс выдання быў падрыхтаваны ў Варшаве ў 1930 г., хутчэй за ўсё, праваслаўным святаром, які дастаткова дрэнна ведаў беларускамоўную рэлігійную тэрміналогію. Толькі праз два гады, у 1932 г. міністэрства веравызнанняў і публічнай асветы Польшчы пачало разглядаць магчымасць выдання гэтага малітваслова, што, аднак, не было здзейснена. У малітваслове ўтрымліваліся рэлігійныя песні, псалмы, малітвы, пры чым асобна малітвы для сухапутных жаўнераў і маракоў. Цяпер рукапіс малітваслова захоўваецца ў варшаўскім Архіве новых актаў [10, арк. 132].

У часы Другой сусветнай вайны некалькі кніг рэлігійнага зместу выдала Беларускае брацтва імя святога Юрыя, якое дзейнічала ў Варшаве ў 1942–1943 гг. Брацтва мела падтрымку з боку Беларускага камітэта ў Польшчы і непасрэдна яго кіраўніка М. Шчорса, які шчыльна кантактаваў з першаіерархам Польскай праваслаўнай царквы мітрапалітам Дыянісіем. У 1942 г. брацтва выдала два выданні – “Нармальны статут праваслаўных царкоўных брацтваў” і “Беларускі праваслаўны патэрык”, а ў 1943 г. – “Беларускі праваслаўны малітвеннік” [9, с. 349–357].

Такім чынам, у першай палове ХХ ст. на хвалі нацыянальна-культурнага ўздыму была створана непаўторная традыцыя беларускамоўнай праваслаўнай кніжнасці, якая павінна была стаць значным элементам беларусізацыі царкоўнага жыцця. Праваслаўныя святары разам са свецкімі дзеячамі рыхтавалі да друку і выдавалі розныя віды богаслужбовай і катэхізічнай літаратуры на беларускай мове. Неабходна падкрэсліць, што дадзеная традыцыя павінна мець непасрэдную сувязь з сучаснасцю і выступаць прыкладам для сённяшніх багасловаў і кнігавыдаўцоў. Да таго ж беларуская праваслаўная кніжнасць – цудоўная скарбонка праваслаўнай лексікі, якую трэба выкарыстоўваць і аналізаваць сучаснаму пакаленню перакладчыкаў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Терешкович, П. В. Этническая история Беларуси XIX – начала XX в.: В контексте Центр.-Вост. Европы / П. В. Терешкович. Минск: БГУ, 2004. 221 с.
2. Луцкевіч, А. Барацьба за вызваленне / А. Луцкевіч. Беласток, Вільня: Беларускае гістарычнае таварыства, Інстытут беларусістыкі, 2009. 649 с.
3. Горны, А. С. Беларусізацыя Праваслаўнай Царквы ў міжваенны перыяд: дакументы і матэрыялы. Частка 1 / А. С. Горны // ХРОНОС. Цerk.-ист. альманах. 2017. № 5. С. 142–161.
4. Romanow, W. Pierşyje malitwy i paznańnie chryścijanskaj prawasłaunaj wiery: pierekład z rasiejskaho / świaščennik Wasilij Ronatow. Wilnia: Wydawiectwo W. Łastouskaho, 1918. 32 с.
5. Каталог (кнігаспіс) беларускіх кніг кнігарні “Пагоня”. Вільня: Беларуская друкарня імя Ф. Скарыны, 1937. 51 с.
6. Чэльцоў, Г. Аб’ясненне сімвала веры, малітваў і запаведзяў : для народных школ і першых класаў местовых школ / напісаў протаіерэй Грыгоры Чэльцов; пераклад зроблены пад рэдакцыяй і адобраны протаіерэем Міхаілам Голенкевічам. Вільня: выданне Праваслаўнага камітэту, 1918. 79 с.
7. Бібліятэка А Н Літвы імя Урублеўскіх. АДДЗЕЛ РУКАПІСАЎ. Ф. 21. Спр. 465.

8. *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі / уклад., падрыхт. тэксту, уступ. арт., камент., пер., наказ. С. Шупы. Вільня; Нью-Ёрк; Менск; Прага: Беларускі інстытут навукі й мастацтва, Таварыства беларускага пісьменства, Наша ніва, 1998. Т.1, Кн. 2. 1721 с.*
9. *Туронок, Юры. Мадэрная гісторыя Беларусі / Юры Туронок. Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2006. 877 с.*
10. *Archiwum Akt Nowych (AAN). Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Sygn. 1260.*